

kronikk

Det som er idéhistorisk marginalt, blir sentralt, og det sentrale marginalt i to sentrale verker nylig utgitt i Norge, skriver professor **RUNE SLAGSTAD** ved Institutt for samfunnsforskning. Han kommenterer både Aschehougs «Norsk idéhistorie» og Tano/Universitetsforlagets «Norsk tro og tanke» med særlig vekt på bind 3 som omtaler perioden 1940-2000.

offen. m. 2/9.01

Den idéhistoriske revisjonismen

To nye store verker, «Norsk idéhistorie» og «Norsk tro og tanke», preges av en forvrengt fremstilling av norsk idéliv i det 20. århundre. De alvorlige svakhetene kan blant annet forklares med forlagsindustriens press mot et fag med relativt svak faglig forankring.

To store idéhistoriske prosjekter er i ferd med å bli realisert i norsk kontekst: «Norsk tro og tanke» 1-3, et utvalg norske tekster gjennom 1000 år, redigert av Jan-Erik Ebbestad Hansen (Tano/Universitetsforlaget 1998-2001), og en nyskrevet «Norsk idéhistorie», 1-6, med Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen som hovedredaktører (Aschehoug 2000-). I begge tilfeller dreier det seg om omfattende, men problematiske verker.

Særlig problematiske blir disse verkene i rekonstruksjonen av den nære idéhistorie. De lider samme vanskeligheter: Idéhistorien forsvinner ut av historien til tross for at de begge er under redaksjonell ledelse av idéhistorikere.

To verker: felles akilleshæl. Begge prosjektene er forlagsinitierte, diktet av forlagenes behov for verkproduksjon og realisert i et forlagsindustrielt tempo. Men dette forlagsbehov har ikke et rimelig samsvar i idéhistoriens faglige tilstand. Professor Trond Berg Eriksen uttalte for et par år siden om sitt eget institutt, Idéhistorisk institutt ved Universitetet i Oslo, at det var «et av de få steder hvor det ikke finnes hverken lang erfaring eller overveldende ekspertise på området». La oss se bort fra professorens doble nektelse og ta ham på ordet.

Norsk idéhistorie har i de senere årtier under Guttorm Fløistad, Trond Berg Eriksen og Espen Schaanning først og fremst beskjeftiget seg med europeisk idéhistorie, i minimal grad med den norske idétradisjon og med fagets egen historie (med unntak for miljøet av studenter og unge forskere rundt tidsskriftet ARR). Likevel har altså sentrale personer ved landets eneste idéhistoriske institutt stilt sin etter eget sigen-

strømninger, for dette tilfellet i krigsårene. Hvilke idéer kan henføres til den spesielle okkupasjonstid og derved kun med interesse gitt denne ramme? For den generelle kulturhistorie kan mye ha interesse – men for idéhistorien interesserer i første rekke kun det som bærer ut over dagen og ikke er ren propaganda.

En av de utvalgte tekster er Sverre Riisnæs' «Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn» – et rettsideologisk propagandaforedrag fremført av nazistenes justisminister i 1941. Det eneste bidrag med «rettsstat» i titte-

«Med Dahls spesielle opptatthet av Quisling og hans krets blir med ett norsk idéhistorie omskrevet i tråd med Dahls generelle okkupasjonsrevisjonisme»

len i hele dette verket er Riisnæs'. Francis Hagerup, den største rettstenker i vår tradisjon, er utgrenset fra dette verk – fremstillingen av rettsstaten er overlatt en nazi-ideolog, Frede Castberg, gjennom mellomkrigstiden og frem til 70-tallet vår ledende statsrettslærde og rettsfilosof, skulle oppfylle ethvert krav Dahl og Ebbestad Hansen kunne oppstille for en norsk idéhistorie. En rekke skrifter fra både før og etter krigen byr seg frem. Men Castberg finnes i «Tro og tanke» kun i nazi-ideologens aggressive angrep på ham: «Hverken Frede Castberg eller hans meningsfeller har en slik innstilling at de er i stand til å skaffe seg en – om bare svak – anelse av det nye. Nasjonalsosialismen har overvunnet – er marsjert forbi – den franske revolusjons forestillingsverden.»

Hvor er det blitt av rettsstatsdebatten, som har vært jevnlig tilbakevendende i norsk idéliv fra 1945 til i dag? Dette videre perspektiv ikke så mye som antyd-

historie. (Er det derfor han er utelatt?)

– Sporløst borte er også to andre hovedverker: Ole Koppangs studie «Hegelianismen i Norge» (1943), som ga retning til renessansen for norsk-dialektisk tenkning (Skjervheim, Østerberg o.a.), og Eivind Berggravs «Staten og mennesket – oppgjør og framblikk» (1945), utformet under internering i Asker som en refleksjon over den machiavelliske maktstat hos nazistene – og deres motstandere, med rehabiliteringen av naturretten som én konklusjon. Berggravs studie fikk betydning på kort og lang sikt. Machiavellis «Fyrsten» ble umiddelbart oversatt til norsk – og på 1980-tallet ble Berggravs statskritikk, gjenoppdaget av velferdsstatens kritikere.

I innledningen til det første bindet av «Tro og tanke» skriver redaktøren: «Målet har vært å gi en oversikt over åndslivet i Norge i de ulike periodene av landets historie» – med særlig vekt på «litterære, filosofiske og teologiske idéers historie». Etter hvilke kriterier Ebbestad Hansen har valgt i perioden 1000-1940, gir han få, om noen antydninger om, ut over henvisningen til «en foreliggende kanon». For de samlede tre bind antyder redaktøren at tekstene er forutsatt å være representative, av varig verdi, med en virkning ut over situasjonen. Summa summarum: kanon – også for etterkrigstiden.

– Men det slående for perioden etter 1945 er at den mangler enhver systematikk – et grep som bestemmer hva som er over- og underordnet, sentralt og marginalt. Vi presenteres for et lappeteppes av «saksfelter» (som «Norge – NATO – EU», «Teknikk og samfunn», «Samfunnsvitenskaper i vekst», «Ny spiritualitet», «Feminisme»), «disipliner» (som «Filosofi», «Psykologi») og «perioder» (som «Arbeiderpartistaten», «Student-

«Denne saksorienteringen av mer og til dels mindre idéhistoriske bidrag innebærer en populistisk trivialisering av idélivet, i motstrid til det

de sviktende ekspertise til rådighet for en ganske aggressiv forlagskommers.

«Tro og tanke»-redaktør Jan-Erik Ebbestad Hansen (som har skrevet en fin studie over mystikeren Jacob Böhme, men hvis analyser av norsk idéliv begrenser seg til et par ganske ne-segruse bøker om Odd Nerdrum) bekjente under lanseringen forleden dag at han lenge hadde vært i sterk tvil om det forsvarlige i å lage et tredje bind om perioden etter 1940, og vegret seg for å påta seg det redaksjonelle ansvar. Etter massiv forlagsovertalelse påtok han seg nølende oppdraget. Det er ytterst betenkelig når kommersielle interesser så åpenbart styrer – og kanskje hemmer – utviklingen av et så viktig fag som idéhistorie, som befinner seg i en prekær faglig tilstand.

1940 markerer et ubestridelig skille i norsk politisk historie, men også i norsk idéhistorie. I de to fremlagte verker gis det ikke overbevisende argumenter for det. 1939 kan oppstilles som et langt viktigere årstall for forståelsen av norsk tankeliv. Arne Næss, som var blitt professor i filosofi det året, virket radikalt fornyende for tankelivet i landet. Ved Universitetet i Oslo var en bekymret for hvordan det ville gå med idéhistorien under den unge, positivistisk orienterte professor: I 1946 ble A.H. Winsnes' professorat i europeisk litteraturhistorie omgjort til et nytt professorat i idéhistorie, samtidig som Eiliv Skard fikk et nyopprettet professorat i antikk åndshistorie.

Begrunnet med okkupasjonstidens «spesielle karakter» har Ebbestad Hansen satt ut okkupasjonstiden som en entrepriser til historikerne Hans Fredrik Dahl og Guri Hjeltnes. Til forskjell fra de øvrige perioder har krigshistorikerne fått det hele og fulle ansvar for både utvalg og innledning. Her skjer den ulykkelige vending i «Tro og tanke». Et svakt idéhistorie-fag blir okkupert av selvbevisste historikere med liten sans for idéenes historie. Med Dahls spesielle opptatthet av Quisling og hans krets blir med ett norsk idéhistorie omskrevet i tråd med Dahls generelle okkupasjonsrevisjonisme.

I bind 5 (1914–1955) av «Norsk idéhistorie», skrevet av Dahl, blir Quisling gjort til en hovedperson, med suverent flest innførsler i registeret (tre ganger så mange som Einar Gerhardsen). «Quisling talte med tung autoritet i ideologiske spørsmål», skriver Dahl. Men Quisling hadde knapt noen «autoritet i ideologiske spørsmål» utenfor de rom som okkupasjonsmakten kontrollerte med tung våpenmakt. Derfor vil Quislings plass i en ikke-revisjonistisk idéhistorie selvfølgelig være den marginale. Fra Dahls Quisling-revisjonisme i «Norsk idéhistorie» til Dahls tekstregi i «Tro og tanke» er veien kort. Quisling er som den eneste i «Tro og tanke» representert med hele fire tekster – og troner nå følgelig i sentrum på omslaget av bind 3.

Verkets tema skulle være norsk idéhistorie med henblikk på tros- og tanke-

i Dahl/Hjeltnes' ingress til Riisnæs' tekst. Det samme kan ikke sies om deres led-sagende kommentar til den unge NS-filosofen Johan Fredrik Bjelkes «Positivism og nasjonalsosialisme» (1944): «Ord til annet er Bjelkes utfall mot den vitenskapelige positivismen og dens ideal om en sosiologi etter naturvitenskapelig modell sammenfallende med 1960- og 1970-tallets kritikere av den amerikanske sosiologi.»

Vil Dahl/Hjeltnes med sin hale anstendig-gjøre Bjelke – eller er poenget å kompromittere de senere positivismekritikere? Jeg minner om at den fremste blant positivismekritikerne, Hans Skjervheim, utformet sine idéer etter det rystende møte med nazistisk ideologi.

Dahl/Hjeltnes har rett og slett et for trangt, maktideologisk perspektiv til å fange inn betydningfulle bidrag innen tros- og tankelivet i «deres» periode. Paulus Svendsen avsluttet sin store studie om «Det tredje rike som idé og dikterisk motiv» i februar 1940. Den ble utgitt senere samme år under den for okkupasjonsmakten mindre provoserende tittel «Gullalderdrøm og utviklingstro». Svendsen ble senere Winsnes' etterfølger som professor i idé-

som faktisk skjer»

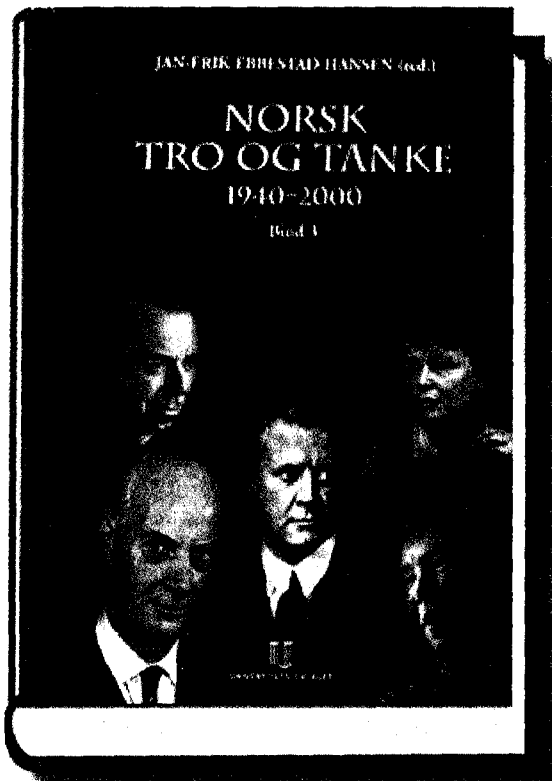
opprøret»). Denne saksorteringen av mer og til dels mindre idéhistoriske bidrag innebærer en populistisk trivialisering av idélivet, i motstrid til det som faktisk skjer. For annen halvpart av 1900-tallet er fra en idéhistorisk synsvinkel langt mer vital, med en rekke betydelige bidrag, enn første halvpart.

Av tittelen skulle en forvente at teologi og filosofi danner verkets kompositoriske stamme. Av de ca. 750 sider som dekker perioden 1945–2001, utgjør «Teologiske brytninger og humanetikk» bare knapt 40 sider: helvetesstriden, selvfølgelig, deretter via Kristian Horn direkte til kvinnelige prester, abort og homofili. Hvor er Carl Fredrik Wisløff («Jeg vet på hvem jeg tror»)? Eller John Nome, den største tenkeren i norsk teologi, som introduserte Georg Simmel i norsk sammenheng på slutten av 30-tallet, og i 1950 utga det storlagne verk «Det moderne livsproblem»? Hvor er Tor Aukrust, som med tobindsverket «Samfunnetikk» (1965–66) ga ideologien for Arbeiderpartiets vending til kristendommen på 1970-tallet, og siden har gjort Arbeiderpartiet til statskirkenes fremste forsvarer?

De to viktigste studiene til A.H. Winsnes i etterkrigstiden var om tro og tanke i katolsk kontekst: Sigrid Undset (1949) og Jacques Maritain (1957). Winsnes var i likhet med Quisling representert i bind 2, men er altså til forskjell fra sistnevnte fraværende i bind 3 – i den perioden han var professor i idéhistorie.

De to viktigste studiene til A.H. Winsnes i etterkrigstiden var om tro og tanke i katolsk kontekst: Sigrid Undset (1949) og Jacques Maritain (1957). Winsnes var i likhet med Quisling representert i bind 2, men er altså til forskjell fra sistnevnte fraværende i bind 3 – i den perioden han var professor i idéhistorie. Dette er tekstutvelgelse i tråd med Dahls idéhistoriske revisjonisme. Om Winsnes og hans verdikonservative krets heter det hos Dahl at disse fikk et blaff på 1930-tallet, men at de hadde «en tilbaketrøkket – og utover i 1930-årene – stadig oftere marginalisert posisjon». Etter 1945 eksisterer ikke lenger Winsnes ifølge Dahls idéhistorie, heller ikke Eiliv Skard – han fantes hverken før, under eller etter krigen. Også deres trebindsverk, «Vestens tenkere» (1959), ble tidlig på 1990-tallet underlagt en idéhistorisk revisjon. Skard og Winsnes ble kastet ut både som redaktører og bidragsytere av sitt eget verk; Trond Berg Eriksen ble av Aschehoug satt inn som ny redaktør.

Ifølge Ebbestad Hansen skulle også de litterære idéer få sin plass, men i hans verk finnes hverken Peter Rokseth eller Carl Vilhelm Holst, som i mellomkrigstiden fornyet norsk estetisk teori og ga retning til den litteraturvitenskapelige kontrovers på 50- og 60-tallet. Siden den gang har Asbjørn Aarnes, elev av Rokseth og Winsnes, vært en hovedfigur i norsk idéliv, men heller ikke Aarnes ble det plass til blant de 120 bidragsyterne. Blant disse finnes derimot en norsk tenker som general von Falkenhorst (første bidrag) og Framskrittspartiet (siste bidrag). Slik går det når det idéhistorisk marginale blir sentralt og det sentrale marginalt.

Sentral skikkelse? Quisling er som den eneste i «Tro og tanke» representert med hele fire tekster – og troner nå følgelig i sentrum på omslaget av bind 3, påpeker vår kronikør.

- Slagstad er gammelmodig

Professor i idéhistorie Jan-Erik Ebbestad Hansen fikk så hatten passet av Rune Slagstad i søndagens kronikk. – Deler av hans kritikk er helt absurd, svarer Ebbestad Hansen.

BIRGER KOLSRUD
JÅSUND
RUNE HOLM
SCHULSTAD (foto)

Tar til motmæle. Jan-Erik Ebbestad Hansen, professor i idéhistorie ved Universitetet i Oslo, slår tilbake mot kritikken fra professor Rune Slagstad.

Elitistisk. Siste bind av «Norsk tro og tanke» som Ebbestad Hansen står bak, gir ifølge professor Rune Slagstad en forvrengt fremstilling av norsk idéliv, hvorpå han beskylder det norske idéhistoriske miljø for å være svakt faglig forankret.

Han mener også at det siste bindet i verket, fra 1940 til 2000, er presset frem av forlagsindustrien – mer preget av historie enn idéer, og at Ebbestad Hansens samarbeid med professor Hans Fredrik Dahl har gjort idéhistorien til ren okkupasjonsrevisjonisme. I tillegg kritiseres Ebbestad Hansen kraftig for å ha utelatt viktige tenkere i norsk idéhistorie, til fordel for en rekke marginale tekster.

Barnelærdom

– Et hovedpoeng i Slagstads kritikk er at jeg ikke har redegjort for idéhistoriens historie i Norge. Men det viser hvor kapittalt han misforstår mitt prosjekt. Jeg har ikke hatt intensjon om å dokumentere universitetets historie. Jeg skal dokumentere idéer i nyere norsk historie, ikke forskningsarbeidene til professorer i norsk idéhistorie, sier professor i idéhistorie Jan-Erik Ebbestad Hansen.

– Det tilhører min idéhistoriske barnelærdom, at skal man gripe en tid eller en periode, kan såkalte «mindre» tekster være vel så instruktive, og kanskje mer instruktive enn de «store».

– Jeg har stor respekt for Rune Slagstad – det er hans oppfatning av hva idéhistorie bør være jeg stiller meg skeptisk til. Han er sterkt elitistisk orientert mot det akademiske, og de professorale store tekster. Han vil at faget primært skal beskjefte seg med de tekstene som viser utover sin samtid. Men dette ser jeg som

bare én måte å drive idéhistorie på. Moderne idéhistorie er veldig mye mer enn det. Slagstads syn virker gammelmodig.

Høflig forespørsel

– Slagstad påstår at dette siste bindet er presset frem av forlagsindustrien, har du vært presset?

– Nei, overhodet ikke, jeg har fått en høflig forespørsel.

– Slagstad henviser til at du var i sterk tvil.

– Ja, men han mistolker min tvil. Dette er en bok om tiden helt frem til våre dager, og idéhistorikere er tradisjonelt forsiktige med å bevege seg så nært samtiden. Det er vanskelig å se hva som er betydningsfullt i en tid, når man ikke har den nødvendige distanse fra hendelsene, eller tekstene. Men samtidig skjerpet dette appetitten. Fordi vi har gått så nært opp til samtiden, har dette blitt et nybrottsarbeide. Jeg visste også at dette prosjektet ville være som å stikke hånden inn i et hvepsebol.

Idéhistorie ved Universitetet i Oslo har tradisjonelt sett vært knyttet til kontinentale idéer, og lite til norske tanker. Slagstad mener at norske idéhistorikere er for dårlige på norsk idéhistorie.

– Slagstad har rett i at vi har lagt liten vekt på norsk idéhistorie. Men i de siste ti årene har vi vært opptatt av å integrere mer av det norske i faget. Trond Berg Eriksen har gjort en stor innsats. Jeg har jobbet med norsk idéhistorie i mange år, både som veileder, i undervisningen og i forskningen. Og jeg har også utarbeidet

opplegget med en egen norsk modul som vi starter opp med til neste år. I tillegg har vi søkt, og fått, et eget norsk professorat i idéhistorie. Alt dette er en storsatsing fra et lite fags side.

Ebbestad Hansen lot Hans Fredrik Dahl og Guri Hjeltnes ta seg av perioden 1940-45. Og på grunn av Dahls opptatthet av Quisling, mener Slagstad at også siste bind i «Norsk Tro og Tanke» har blitt okkupasjonsrevisjonistisk.

– Jeg forstår ikke problemstillingen. I den delen de to har ansvaret for, er det gjengitt tre korte tekster av Quisling på kun ni sider tilsammen. Slagstad selv er representert med åtte. Det er absurd av ham å regne på antall tekster. Dessuten er Quisling helt sentral i norsk idéhistorie. Det at han representeres ved tre tekster sier jo ingenting om vår vurdering av hans ideologi, hvis det skulle være et poeng. Dessuten, ni sider av nesten 1000, er det så galt? Jeg forstår det ikke.

– Men det er kjent at Slagstad er noe spesiell på dette punkt. I sitt arbeide «De nasjonale strateger» har han jo utelatt fascistene.

Viktig idéhistorie

Det Slagstad ser som manglende systematikk, et lappeteippe av «saksfelter», får ham til å beskrive boken som «en populistisk trivialisering av idélivet».

– Igjen er han akademisk og professoralt orientert. Jeg har gjort et klart grep, og har forsøkt å finne tekster og idéstrømninger som står i forhold til samtidens offentlighet. Brundtland om liberaliseringen av Arbeiderpartiet, Lahnstein som representant for EU-motstanden, utdrag fra Fremskrittspartiets program som eksempel på innvandringsmotstanden i samfunnet, samt tekster som Kjærstad og Fløgstad. Jeg skjønner ikke hvordan dette kan kalles populistisk. Dette er i høyeste grad idéhistorisk forskning.

– Slagstad ble forøvrig selv invitert til å være konsulent for verket, men ønsket som den eneste av de mange forespurte konsulentene ikke å bidra. Sånn er det: Slagstad er idealist, jeg er pragmatiker.

birger.kolsrud.jasund
@aftenposten.no

Han bestyrer et skrekkabinett

AKP m.
24/8.01

– Dette var bestefars og bestemors hverdagsliv! Ungdom i dag er mer nysgjerrig på Norge i krig enn mine jevnaldrende var da jeg vokste opp, sier Arnfinn Moland.

EINAR SOLVOLL
(tekst og foto)

Han er den første direktør for Norges Hjemmefrontmuseum som ikke selv har opplevet okkupasjonen. I morgen fyller han 50 år. For å slippe kollisjonen med kronprinsbryllupet ble hans feiring fremskutt en uke. Sist lørdag var 56 gjester samlet på Akershus festning, hvor Moland jobber. De aller fleste fikk seg litt av en overraskelse. Jubilanten presenterte Siri Mathisen (32), som han i dypeste hemmelighet hadde giftet seg med tre dager før.

I kjent stil, nærmest, med all sin innsikt i taushetsplikt og hemmelige tjenester som veggene i Arnfinn Molands museum kan fortelle så mye om. I det over 250 år gamle tidligere kruttårnet på Akershus festning kommer 80 000 – 90 000 hvert år for å bli guidet rundt i den 200 meter lange ut-

Kruttårnet. Arnfinn Moland utenfor inngangen til Hjemmefrontmuseet på Akershus, hvor tre millioner besøkende har vært innom siden starten i 1970.

stillingen om et av de mørkeste kapitler i Norges historie.

Like aktuell i dag

Hver tredje besøkende er en skoleelev, flest fra ungdomsskolen.

De er ekte nysgjerrige på hva deres besteforeldre opplevet. Tenåringer har nok lettere for

å komme i kontakt med sine besteforeldre enn deres egen far og mor hadde.

– Krigen i Norge vil aldri gå ut på dato. Det var en krig med krigshelter mot nazister, ja. Ikke bare om fem år av vår egen historie, men en katastrofe

som rammet hele Europa og store deler av verden. Men i dag snakker man mindre om detaljer, trefninger og anekdoter. Dessverre er temaet fortsatt aktuelt flere steder i verden: Kamp mot diktatur, nazisme, for demokrati, frihet og menneskerettigheter!

Ble hele hans liv

Tilfeldighetene ville at krigen i Norge for 55–60 år siden er blitt hele hans liv. Etter ett år i HM Kongens Garde og historie hovedfag, engelsk mel-lomfag og tysk grunnfag ble han engasjert av professor Magne Skodvin som forsker ved Hjemmefrontmuseet. Siden 1995

har han vært museets leder.

I mellomtiden hadde han også rukket å skrive boken «Strengt Hemmelig» og «Hjemmefront» – bind 6 av Norges krig. Han var også forfatter og medprodusent i filmen «Rapport fra Nr. 24», om Gunnar Sønsteby. «Kjalkan»s hustru er forøvrig en av hans ansatte ved museet i dag.

I hver generasjon

Endel oppstyr ble det også da han i 1999 utga boken «Over Grensen?», om Hjemmefrontens likvidasjoner under okkupasjonen. I løpet av sine snart 25 år ved Hjemmefrontmuseet har han selv truffet hundrevis av krigens store og små aktører.

– Vil Norge kunne oppdrive «krigshelter» i dag, hvis vi ble okkupert igjen?

– Det er jeg overbevist om. Vi ville ikke oppleve «Englandsfarere» og beslagleggelse av radioapparater. Den teknologiske utvikling er som natt og dag i forhold til i 1940. Men i hver generasjon ligger det et latent engasjement blant folk som er villige til å gi sitt liv for demokrati og frihet. Ingenting i 1930-årene skulle tilsi at vi ville få Milorg- og motstandsmennesker. Men de kom fort på banen da det virkelig gjaldt, sier Arnfinn Moland.

50 år